

Az élet is új és különleges kvalitás a természetben, amelynek különleges tulajdonságai vannak. Ezek csak az élet tanulmányozásával világíthatók meg. Miként azonban a kémikus a vegyület eredetét és szerkezetét kutatja, azonképpen kutatja a biológus a protoplazma, az élőanyag szerkezetét és eredetét. A nagymolekulák rendszerének vizsgálata ezen a téren is haladást ért el a múlthoz képest. Ha pedig megoldódik ez a kérdés, ma már tudjuk, legkevésbé sem fogja megdönteni az élet autonómiáját, a világrendben elfoglalt különleges helyét. Korunk természetszemléletéhez tartozik az is, hogy a természetben vannak ugrások, vannak soha be nem tölthető árkok. Akik az életet ilyen árokkal választják el a szervetlen világtól, igazságot hirdetnek. Csak arról nem szabad megfeledkezni, hogy nem ez az egyetlen árok a természetben, hanem sok párja van.

RAPAICS RAYMUND

MAGYAR HELYESÍRÁS

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA 1942 február 23-i ülésén bejelentették, hogy új, az eddiginél jóval bővebb helyesírási szótár kiadását készítik elő. Ezzel hivatalosan is szőnyegre került a magyar helyesírás. Helyesírásunk ügye újabban csakugyan olyan zavarossá vált, hogy a végleges rendezés valóban nemigen várthat már magára.

Mert mi is a mai helyzet? A dolog elég egyszerűnek látszik: az Akadémia megállapítja a magyar helyesírás szabályait, s azokat kell követnünk. Az Akadémiának megalapítása óta ez egyik legfontosabb teendője. Nincs most szándékunkban a magyar helyesírás egész fejlődésén végigtekinteni, csak a legutóbbi két évtizedet nézzük, hogy a mai helyzetet megérthessük. Az Akadémia legutoljára 1922 május 29-iki ülésén foglalkozott hivatalosan a helyesírás kérdésével, amikor az ú. n. iskolai helyesírás több egyszerűsítését magáévá tette, és az újabban szükségesnek mutakozó módosításokkal és változtatásokkal az új magyar helyesírást megállapította. Azóta tulajdonképpen ez a szabályzat van érvényben. Azonban — azóta ennek a szabályzatnak már 8 kiadása jelent meg (köztük két javított és bővített) s közben az egyes kiadásoknak 13 lenyomata, de még a lenyomatokban is van változtatás.

Növeli a zavart és a bizonytalanságot, hogy az újságokban és egyéb nyomdatermékekben sok esetben az Akadémiától eltérő írásmódokat találunk. Ennek az az oka, hogy a Budapesti Korrektorok és Revizorok Köre 1929-ben kiadta „Az egységes magyar helyesírás szótárát és szabályait” melyet Balassa József, a Magyar Nyelvőr szerkesztője állított össze. Ebben a nyomdai munka egyöntetőségének biztosítására az Akadémia által sok esetben engedélyezett kétféle írásmódot megszüntették, sőt még „az egyszerűség és következetesség” elvi szempontjai alapján — mint a szerkesztő írja — több fontos írásmódban is eltértek az Akadémiától (pl. ucca, kevésbé). Ez az ú. n. nyomdai helyesírás szintén eléggé elterjedt; a napilapok és fbylóiratok egy része s több nyomdavállalat most is ehhez igazodik. Sőt a jól használható, az Akadémiánál jóval bőségesebb szókincsű szótárát mások is igénybe veszik, amit a Balassa-féle szótár immár III. kiadása is bizonyít.

Mi a helyzet az iskolában? Az iskolai tanításban az Akadémia helyesírása a kötelező. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1922. évi 4250. elnöki számú rendelete már elrendelte ezt, s újból, nyomtatékosan hangsúlyozza az Akadémia egyedüli illetékességét — nyilván az 1929-ben megjelent nyomdai

helyesírás miatt — egy újabb rendelet. Csakhogy e rendelet végrehajtása gyakorlati szempontból az akadémiai helyesírás gyakori változtatásai miatt úgyszólván lehetetlenné vált.

A legnagyobb a bizonytalanság és az ingadozás a magánhangzók hosszúsága és rövidsége jelölésében. Pl. az Akadémia 1931-es szabályzata szerint: *mindig*, 1932—39-ig: *mindig*, 1940—41-ben: *mindig* v. *mindig*. Az 1931—32—37-es szabályokban: *sima*, *simít* v. *simít*, de: *simogat*; 1938—39: *sima*, *simít* v. *simít*, *simogat* v. *simogat*; 1940—41: *sima* v. *sima*, *simít* v. *simít*, *simogat* v. *simogat*. Egészen kaleidoszkópszerű a következő szócsoport váltakozása: 1922: *irigy* v. *irigy*; 1931: *irigy* v. *irigy*, *irigvel*; 1932: *irigy* v. *irigy*, *irigvel*, *irigység*; 1937: *irigy* v. *irigy*, *irigvel*, *irigység*; 1938—39: *irigy*, *irigvel*, *irigység*; 1949: *irigy* v. *irigy* i 1941 (pedig ez csak az 1940-es kiadás lenyomata!); *irigy*. 1931: *szőlő* v. *szőUő*; 1932: *szőlő* v. *szöllő*; 1936—41: *szőlő* v. *szöllő*. És még igen sok ilyen példát sorolhatnánk föl.

De van komoly ingadozás a mássalhangzók hosszúsága — rövidsége tekintetében is. Pl. 1922: *kakukk*, *kakukkot*; 1931—39: *kakuk*, *kakukol*; 1940—41: *kakukk*, *kakukkot*. 1937: *geny*, *genyes*; 1940—41: *genny*, *genyes*. 1937: *fulánk*; 1940—41: *fullánk* v. *füldnk*. 1937: *hosszait*, *utcahosszait*, *órahosszait*; 1940: *hosszat*, *utcahosszat*, *órahosszat*; 1941: *hosszait*, *utcahosszait*; pedig az 1941-es kiadás — a címlap szerint — csak *lenyomata* az 1940-esnek, a nyolcadik, javított és bővített kiadásnak...

Az egybeírás—különírásban való ingadozásokra álljanak itt a követ. kezű esetek: 1932—36: *addigis*; 1937—41: *addig is*. 1932—36: *egykevéssé*, *egykissé*, 1937—41: *egy kevéssé*, *egy kissé*. Rendkívül érdekes a következő eset: 1922: *éhen hal*; 1931—36: *éhenhal*; 1937: *éhenhal*, *éhen-hal*; 1938—41: *éhen hal*.

Azonkívül vannak még változtatások az elválasztási szabályban, a nagy kezdőbetűvel való írásban, rövidítésekben stb.¹ Úgyhogy valóban nehéz helyzete van a tanárnak, amikor kiderül, hogy az I. gimnáziumban szentírás-ként hirdetett helyesírási szabályok egy-két éven belül elavulnak, s ez az érettségiig többször is előfordul. .. Bizonyos, hogy ezek a folytonos ingadozások megrendítik az Akadémia tekintélyébe vetett hitet és előbb-utóbb komoly zavarra vezetnek. A tankönyvek, sőt még a magyar nyelvi tankönyvek sem tudnak igazodni a gyors változásokhoz. Ennek oka egyrészt a nyomdai helyesírásban is keresendő (óhatatlan sokszor, hogy a szedők vagy a korrektorok a maguk helyesírásából valamint bele ne javítsanak a szövegbe), másrészt azonban a dolog belső törvényszerűsége folytán a tankönyvírók sem vesznek és gyakorlatilag nem is vehetnek tudomást az újabb változásokról. Csak néhány példát. Nagy J. Béla: Magyar Nyelvtan a gimn. és leánygimn. II. o.-nak Franklin, 1939; az 5. oldalon az *és* előtt (az olvasmány 3. sorában) nincs vessző, holott az Akadémia szerint kellene; a nyomdai helyesírási gyakorlat szerint azonban így helyes. Ugyancsak Nagy J. Béla tankönyvéből (Magyar Nyelvtan a gimn. és leánygimn. III—IV. osztályának Franklin, 1939) veszem a következő példákat: *Széchenyi István-Reál-gimnázium* (31. 1.) címben az 1940-es szabályok szerint (227. §.) a reál-gimnáziumot már kis betűvel kellene írni; a 34. oldalon: *hamvazó szerda*, ezt már egybe kellene írni. A tankönyvíró természetesen ebben az esetben nem felelős, mert könyve 1939-ben jelent meg. A tankönyveket azonban — különösen az újabb takarékosági intézkedések miatt — évekig nem lehet változtatni, s így szó sem lehet az újabb helyesírási változások átvételéről. Nem is szólva arról, hogy a nem magyar nyelvi tankönyvek írói általában

¹ A változtatások összeállításában nagy hasznát vettem Kiss József: Legújában így kell írunk! Bpest. 1940, a Magyar Gyorsíró Szemle kiadásában megjelent hasznos, bár nem egészen hibátlan kis füzetének. Kiss József szótárszerű összeállítása a VIII. javított kiadásból, több mint 300 kisebb-nagyobb változtatást sorol fel.

korántsem fordítanak akkora gondot a helyesírási változások tudomásulvételére. Így a tanuló igen gyakran mást lát könyvében, mint amit a magyar órán követelnek tőle. Ez erősen hátráltatja helyesírási tudásának megszilárdulását.

A nagyközönség körében még sokkal rosszabb a helyzet. Ennek egyik legősibb és ki nem küszöbölhető oka természetesen az, hogy a helyesírás mindig nehéz tudomány volt, s az iskolából régen kikerültek bizony sokat felejtnek. Sok mindent másképp is tanultak. Ehhez járul még a nyomdai helyesírás a maga eltéréseivel, amiket nap-nap után az újságokban és egyéb nyomdatermékekben igen gyakran láthatnak. A nyomdai helyesírás főbb eltérései (zárójelben az Akadémia írásmódjával): *benfentes* (*bennfentes*), *benszülött* (*bennszülött*), *fensik* (*fensik*), *bölcsesség* (*bölcsesség*), *Kopenhága* (*Koppenhága*), *monogram* (*monogram*), *program* (*Programm*), *éjszaka* (*éjt szaka*), *kevésbé* (*kevésbé*), *lélegzik* (*lélekdzik*), *ucca* (*utca*), *hosszat*, *órahosszat* (*hosszatt*, *órahosszatt*), *európaszerte* (*Európaszerte*), *takszi* (*taxi*) stb. Azonkívül a nyomdai helyesírás az *a*, *e* mutató névmást mindig egybeírja a névutóval, az Akadémia külön; pl. *afölött* (*afölött*), *emellett* (*e mellett*) stb. A nyomdai elhagyja a kötőjelet: *Andrássy út* (*Andrássy-út*), *Eskü tér* (*Eskü-tér*), *Arany János ucca* (*Arany János-utca*), *Vörös tenger* (*Vörös-tenger*) stb. A nyomdai helyesírás szerint „az és, meg, vagy kötőszók előtt nem írjuk a vesszőt, csak az esetben, ha egészen új tartalmú mondat következik“ (Balassa i. m. XIX. 1.). E homályos fogalmazás természetesen sok bizonytalanságot eredményezett. Az Akadémiaé világos: „Helytelen tehát az a nagyon elharapódzott szokás, hogy az és meg az a kötőszó elé sohasem tesznek vesszőt. Csak akkor nem kell eléjük vesszőt tenni, ha mondatrészeket kapcsolnak; de ha mondatokat kapcsolnak, akkor kell.“ (252. §.) Ennek ellenére a nyomdatermékekben — még a magyar tankönyvekben is — a nyomdai helyesírás kódös előírása következtében (ki tudja határozottan eldönteni, mikor „egészen új tartalmú“ a mondat?) az és előtti vesszők tekintetében állandó a bizonytalanság. Tehát a nagyközönségről — a műveltről is — a fent vázolt okok következtében bizony elmondhatjuk Révai Miklósnak, a nagy nyelv tudósának híres mondasát a helyesírásra alkalmazván: „Uraim, nem tudunk helyesen írni!“ S ebben, mint látjuk, nem egyedül ők a hibásak.

S hogyan lehetne a helyzeten segíteni? A nyomdászok arra hivatkoznak, hogy az egyöntetűség érdekében nem lehet ingadozásokat engedélyezni, mert a nyomdai munkában igen sok fönnakadást és kárt okoz, ha „minden írónak, szerkesztőnek, illetve szedőnek, korrektornak a saját fölfogására van bízva az ingadozások eldöntése“ (Balassa i. m. VI. 1.). Tehát ők egyszerűen például a *sima* v. *sima* változatok közül állandóan csak egyet fogadnak el. Ez az eljárás természetesen — bár gyakorlati szempontból érthető — bizonyos szegényedést jelent az írásnak az élőbeszédet jobban kifejező, szemléletesebb lehetőségeivel szemben, s ettől az Akadémia érthetően idegenkedik. De azért talán csakugyan lehetne valamit itt-ott egyszerűsíteni. Például az elváltatási szabályban ilyen hajszaifinom megkülönböztetések vannak: *brin-dza*, *lán-dza*, *fin-dza*, mert a *dz* és *dzs* csak egy mássalhangzó (209. §.), viszont: *mad-zag*, *ped-zi*, *hod-za* stb. (215. §.), mert itt hosszú mássalhangzókkal van dolgunk. De akkor az volna a logikus, ha ezeket hosszan is írják (tehát: *madzzag*, *pedzzi*), mint ahogyan a *dz* tövű igék felszólító módjában így is van: *lopóddzék* (215. §.). Vagy például a nyomdai helyesírás nyilvánvalóan logikusabb, amikor *európaszerté-t* kis kezdőbetűvel írja; mert nagy kezdőbetűvel *Európaszerte* csak addig volt megokolható, míg kötőjelet használtunk, amint még így is van az Akadémia 1937-es helyesírási szabályzatában. Ilyen apróságokat lehetne még sokat felsorolni. Talán jó volna már *éjszakát* írni, nem *éjtszakát*, hiszen ennek a *t* betűnek igazán csak a nyelvtörténészek tudják az eredetét! Vagy a nemesi előnevet mindenki melléknévként érzi, az Akadémia mégis nagy kezdőbetűvel akarja írni. Pl. Felsőkubinyi és Nagyolaszi Kubinyi Miklós (222. §.). Úgyhogy ugyanaz

a V. K. M., amely az Akadémia szabályzatát írja elő az iskolának, mint egyedül érvényeset, külön rendelettel kötelezte a tanári és tanítói kart, hogy a nemesi előneveket kis kezdőbetűvel kell írni! (V. K. M. 1940. 4507. ein. szám).

A segítség egy másik módja lenne: az „in dubiis libertas“ elve. Például a magánhangzók hosszúsága jelölésének a kérdésében tovább menni a kettős lehetőségek engedélyezésében. Ha *sima* v. *sima*, *mindig* v. *mindig* engedélyezve van, miért ne lehetne pl. *kitűnőt* is megengedni a *kitűnő* mellett, mikor olyan sokan mondják úgy? Vagy miért kellett az 1941-es kiadásban az *ingy* mellől az *irigy* változatot elvenni? Ezen az egész vonalon elvszerűen nagyobb szabadságot kellene adni, hiszen a kiejtés változását nagyon nehéz szabályozni. Csak olyan esetben kellene határozottan tiltakozni, amikor nyilvánvalóan helytelen útra tévedt a kiejtés, pl. a „*kőrút*“ esetében. Ilyen elvszerű engedékenységre van is már kezdeményezés a szabályzatban: a költők és írók szabadsága (18. §.); a 19. §. csak „ajánlatosabbnak“ tartja egyes kétes esetekben a hosszúság megjelölését, tehát tulajdonképpen a rövidhangzós írásmód sem tekinthető egészen hibásnak.

De a kérdés rendezése nem egyes apróságokon múlik. Egyik javaslatunkat sem tartjuk egyedül és kizárólagosan helyesnek. Hiszen a dolog lényegét tekintve a helyesírás végső elemzésben csupán megegyezés kérdése. Semmiféle elvi szempontot nem lehet következetesen végig vinni. Az Akadémia szerint „a magyar helyesírás elsősorban a kiejtésből indul ki...“, „ezenkívül azonban nagy tért enged a szóelemzésnek is ...“, „végre némely esetben enged a hagyománynak és az egyszerűsítésnek is.“ (1. §.) Tehát hol ezt, hol azt a szempontot alkalmazza, persze nem tetszőlegesen és önkényesen, hanem a finom nyelvérzékű, nagy történelmi tudású és kifinomodott ízlésű tudósok együttes komoly döntései szerint. (Igen érdekes pl. az *utca* írásmódja. Az Akadémia jól tudja, hogy az *utcában* sohasem volt *t₃* hiszen a szláv *ulica*-ból származik, mégis a téves népetimológián alapuló kedves nyelvi írásemléket továbbra is meg akarja őrizni.) Ebből következik, hogy minden apró megjegyzésünk ellenére mi is meggyőződéssel valljuk, mint a miniszter, hogy „ebben a tudományos és a nemzeti egységet illető kérdésben a Magyar Tudományos Akadémia, mint a magyar tudomány legfőbb művelője és őre, a legilletékesebb tényező.“ És egyedül csak ő jogosult dönteni. Tehát nem volna szabad semmiképpen sem megengedni, hogy a nyomdászok—bármiféle igen figyelemreméltó gyakorlati szempontokból is — külön helyesírást szerkesztessenek maguknak. Ha a Himnusz egységes éneklését rendeleti úton szabályozni lehetett, a nemzeti egységet kétségtelenül igen határozottan szolgáló egységes magyar helyesírásról valóban nem lenne fölösleges törvényes rendelkezésekkel gondoskodni. A M. Tud. Akadémiát pedig tisztelettel kérjük, hogy amennyire a tudományos elvek és a nyelvi ízlés magasabb szempontjai engedik, egyszerűsítse a szabályokat. Jól tudjuk természetesen, hogy egészen egyszerű és könnyű helyesírás tulajdonképpen sohasem lehetséges. A nyelv élő, gazdag áradás s ezt az áradást vissza-tükröztető helyesírást sohasem lehet egészen leegyszerűsíteni. Az azonban lehetséges, és a törvényes rendezés sikere, valamint a helyesírás egységének gyakorlati megvalósulása érdekében elengedhetetlenül szükséges, hogy a megjelenendő nagy helyesírási szótár írásmódjai hosszú ideig, talán egy emberöltőn keresztül is változatlanok maradjanak.

PAPP JANOS